

ინრაკლი ფაღავა

გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

ომიანთა შემოჭრილი ღირებულების თელავის განძი

აბსტრაქტი

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს 2022 წელს თელავის მიდამოებში ნაპოვნი ომიანთა შემოჭრილი ღირებულების განძის პუბლიკაცია-ანალიზს. განძში შედიოდა მხოლოდ ომიანთა ღირებულები, გადმოცემით 20-25 ცალამდე, მათ შორის: დამასკო - 2 (11.8%); ვასიტი: 11 (64.7); ალ-ქუფა: 1 (5.9); ალ-ბასრა: 2 (11.8); ფილ (უცნობი მდებარეობის იშვიათი ზარაფხანა): 1 (5.9). თარიღების დიაპაზონი: ჰ. 89-120. Taqī განძის ტუზავრიერებისთვის განისაზღვრება ყველაზე ახალგაზრდა მონეტით (ჰ. 120 / 737/8). ტუზავრიერებულია სავარაუდოდ გვიან 730-იან - 740-იან წლებში.

გადამალვამდე, ყველა ღირებუმი შემოჭრის გზით (სიმრგვალის შენარჩუნებით) დაიყვანეს საშუალოდ 1.58 გრამის წონაზე (დიაპაზონი: 1.49-1.69 გ შვიდი შემოჭრილი, მაგრამ აწონილი ეგზემპლარის მიხედვით).

ამ განძის ისტორიული მნიშვნელობა განისაზღვრება მისი უნიკალური შემადგენლობითა და აღმოჩენის ადგილით: 1) საქართველოში არაბობის დროინდელი ყველაზე ადრინდელი განძია; 2) შედგება მხოლოდ ომიანთა ღირებულებისგან, ადგილობრივად მიმოქცევაში მყოფი სასანიანთა დრაქმების მინარევის გარეშე; 3) შედგება მხოლოდ შემოჭრით გარკვეულ წონით სტანდარტზე დაყვანილი ღირებულებისგან.

არ არის გამორიცხული, რომ ომიანთა სამონეტო ვერცხლი თბილისისგან დაშორებულ რეგიონთა ეკონომიკაში უკვე 740-იანი წლებისთვის შეჭრილიყო.

საკვანძო სიტყვები: სამონეტო მიმოქცევა, განძი, შემოჭრილი ღირებუმი, არაბობა საქართველოში

ბოლოდროინდელმა კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველოს აღმოსავლეთი სახალიფოს ფარგლებში უკვე VIII საუკუნის დასაწყისისთვის შევიდა. ამას ადასტურებს საქართველოში არაბთა ადმინისტრაციული ინსტიტუტების არსებობა: თბილისის ზარაფხანის ამოქმედება; მილის (მანძილის) ქვებით გზების მონიშვნა. მიუხედავად ამისა, გაურკვეველი რჩებოდა 2 საკითხი:

1) რამდენად ვრცელდებოდა არაბთა კონტროლი თბილისისგან დაშორებულ კუთხეებზე, და რამდენად ეფექტური იყო ეს კონტროლი;

2) ნიშნავდა თუ არა პოლიტიკური (სამხედრო) კონტროლი სახალიფოში აღმოსავლეთ საქართველოს ეკონომიკურ ინტეგრაციასაც?

ვცდილობთ აღნიშნულ კითხვებზე პასუხი ნუმისმატიკური კვლევის საფუძველზე გავცეთ. ჩვენი მიზანია, გამოვაქვეყნოთ ომიანთა შემოჭრილი ღირებულების განძი თელავის მიდამოებიდან.

განძი შემთხვევით აღმოაჩინეს 2022 წელს, სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისას. სამწუხაროდ, დაშალეს. მოვახერხეთ მონეტების დაახლოებით 80%-ის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება. განძი შედგებოდა ექსკლუზიურად ომაიანთა მონეტებისგან (სულ 20-25 ც.). გვაქვს 17 ცალის გამოსახულება და 7 ეგზემპლარის წონა. შემოჭრის ხარჯზე ყველა მონეტა დაკნინებული წონის იყო, თუმცა, ჩანდა, რომ ღირჭემის ნომინალს მიეკუთვნებოდა. რამდენი ეგზემპლარი ფრაგმენტების სახით იყო წარმოდგენილი. ყველა მონეტა ტიპოლოგიურად შეესაბამებოდა ომაიანთა სტანდარტულ ღირჭემს.

განძის ცნობაში მოყვანილი მონეტებია (აქედან მოჭრის ადგილი დადგინდა 17 ცალზე): დიმაშკი - ჰ. 89, 90 წწ. (სულ 2 ც., $2/17 = 11.8\%$); ვასიტი - 92 (აღსანიშნავია რამდენიმეგრაფიანი გრაფიტი), 94, 96 (2 ც.), 99, 107, 112, 118, 119, 120 (11 ც., 64.7%); ალ-ქუფა - 101 (1 ც., 5.9%); ალ-ბასრა - 100, 101 (2 ც., 11.8%); ფილ (იშვიათი ზარაფხანა უცნობი ლოკალიზაციით) - 80 (1 ც., 5.9%); ზარაფხანა დაკარგულია - 90. ფილის მონეტას თუ არ ჩავთვლით, 82.4% ერაყის ზარაფხანების ნაწარმს წარმოადგენს.

განძის ტუზავრაციის *terminus ante quem non* განისაზღვრება ყველაზე გვიანდელი მონეტით, რომელიც ჰ. 120 წლით არის დათარიღებული (737/8). განძის რამდენიმე დათარიღებული მონეტა ვერ შევისწავლეთ. ამრიგად, განძის ტუზავრაციას ჰ. 120-იანი წლებით დავათარიღებდით, ან გვიანი 730-იანი - 740-იანი წლებით.

თელავის განძის ისტორიულ მნიშვნელობას განსაზღვრავს მისი უნიკალური შემადგენლობა და აღმოჩენის ადგილი.

ეს ერთადერთი განძია, რომელიც მხოლოდ ომაიანთა ღირჭემებისგან შედგება; ანუ, ომაიანთა დინასტიის პერიოდს მიეკუთვნება - განსხვავებით მრავალი სხვა განძისგან (ფიჩხოვანის, ბახტრიონის, ფშაველის, კონდოულის, ჭიკაანის, მთისძირის, აფენის, ლელიანის, კავშირის, მაზიხის, ქვემო ხალიფლის, თბილისის ბოტანიკური ბაღის, დღივის, უპასპორტო, სავანის, ინჩხურის, არქაბის), ის არ შეიცავს პოსტ-ომიანურ მონეტებს. უცნობია, ჩამოთვლილ განძებში შემავალი ომაიანური კომპონენტი ('აბასიანთა რევოლუციამდელ საქართველოში) ადგილობრივი მიმოქცევის ამსახველია, თუ პოსტ-ომიანურ მონეტებთან ერთად არის შემოსული საქართველოში.

ამრიგად, თელავის განძის საქართველოში არაბობის დროინდელი ყველაზე ადრინდელი განძია (ბარათაევის მიერ მოხსენიებული, თბილისთან გამოჩენილი მონეტების განძად, მით უფრო ექსკლუზიურად ომაიანთა ღირჭემების განძად მიჩნევა სათუოა).

თბილისში ომაიანთა ზარაფხანის ამოქმედება, სადაც ვერცხლის ღირჭემებთან ერთად სპილენძის ფულუსებიც იჭრებოდა, თბილისსა და მის შემოგარენში სამონეტო ეკონომიკური ურთიერთობების არსებობაზე მიუთითებს. მაგრამ, რთული სათქმელი იყო, რამდენად იყო ჩართული ამ მონეტარულ ურთიერთობებში საქართველოს თბილისისგან დაშორებული პროვინციები.

თელავის განძი გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ ომაიანური მონეტები მიმოიქცეოდა თბილისისგან შედარებით დაშორებულ რეგიონებშიც კი, კერძოდ, თელავის არეალში - ჯერ კიდევ ომაიანურ ეპოქაში.

თელავის განძი არ შეიცავს სასანიანთა დრაქმებს, რომელიც ადგილობრივად არაბთა შემოსვლამდე მიმოიქცეოდა. მიზეზი უცნობია. შესაძლოა, განძი უკვე

ფორმირებული სახით შემოიტანეს ომაიანთა პერიოდში, ისე, რომ ტუზავრაციამდე ვერ მოესწრო შერევა ადგილობრივად მიმოქცევაში მყოფ სასანურ მონეტებთან. მაგრამ, სახალიფოშიც ხომ (სირიასა და მესოპოტამიაში) ომაიანთა ღირებულებები ადრინდელ სასანურ ღირებულებთან ერთად მიმოიქცეოდა, როგორც ამას განძები ადასტურებს?

თელავის განძი შედგება მხოლოდ შემოჭრით გარკვეულ წონით სტანდარტზე დაყვანილი ღირებულებისგან (რამდენიმე მონეტა ფრაგმენტირებულია, რაც შენადნობის სტრუქტურაზე ნიადაგის ქიმიური ზემოქმედებით აიხსნება). განძის ტუზავრაციამდე ყველა ღირებულება შემოჭრის გზით (სიმრგვალის შენარჩუნებით) დაიყვანეს საშუალოდ 1.58 გრამის წონაზე (დიაპაზონი: 1.49-1.69 გ შვიდი შემოჭრილი, მაგრამ აწონილი ეგზემპლარის მიხედვით).

ბუნებრივია, ამ შემთხვევაში ვერ ვისაუბრებთ დაჭრილი ღირებულების მიმოქცევაზე (რაც უფრო გვიანდელი ეპოქისთვის არის დამახასიათებელი, ღლივისა და ბოტანიკური ბაღის განძების მიხედვით):

1) განძი ჩაფლულია იმ ეპოქაში, როდესაც აღებ-მიცემობა ეფუძნებოდა არაფრაგმენტირებული მონეტების ცალკობით მიმოქცევას;

2) აშკარაა, რომ მონეტები შემოჭრით რაღაც კონკრეტულ წონით სტანდარტთანაა მისადაგებული.

ხომ არ სცადეს ნახევარ-ღირებულებიანების დამზადება? თუმცა, შემოჭრილი ცალკების წონა მაინც რამდენადმე აღემატება ომაიანთა პერიოდის ღირებულების (2.97 გ-მდე) ნახევარს. ან, თუნდაც *ad hoc* დამზადებული ღირებულებები თუა, რა აზრი ჰქონდა ამ გზით ნახევარ-ღირებულებიანების დამზადებას, მათ დაგროვებასა და ექსკლუზიურად მათგან შემდგარი განძის ტუზავრაციას?

ამ ეტაპზე არ გვაქვს პასუხი კითხვებზე:

1) რატომ არის შემოჭრილი, და საგანგებოდ დაგროვებული და გადანახული თელავის განძის მონეტები?

2) რატომ არ შეიცავს თელავის განძი ადგილობრივად მიმოქცევაში მყოფ სასანურ ღირებულებებს?

ვერ გამოვრიცხავთ, რომ ომაიანთა სამონეტო ვერცხლი საქართველოს თბილისისგან დაშორებულ რეგიონთა ეკონომიკაში უკვე 740-იანი წლებისთვის შეჭრილიყო. თუმცა, ჯერჯერობით მაინც ერთადერთი განძის საფუძველზე მოვერიდებით დაბეჯითებით იმის მტკიცებასაც, რომ უკვე ომაიანთა ეპოქაში ქუფური ღირებულებები იქ *აქტიურად* მიმოიქცეოდა. თელავის განძი გვაძლევს გარკვეულ საფუძველს, ვივარაუდოთ, რომ (აღმოსავლეთ) საქართველოს პროვინციები სახალიფოს ეკონომიკურ სისტემაში უკვე ამ დროს ჩაერთვნენ; თუმცა, სასურველია დამატებითი მასალის დავულოდოთ.

საზოგადოდ, იმედს ვიტოვებთ, რომ თელავის განძის შესწავლა და გამოქვეყნება თავის, თუნდაც მცირედ წვლილს შეიტანს ადრეულ-ისლამურ ეპოქაში რეგიონის სამონეტო მიმოქცევის კვლევის საქმეში. დიდ იმედს ვამყარებთ მსგავსი განძების შემდგომ აღმოჩენებზე - საქართველოში, კავკასიაში, თუ, საზოგადოდ, სახალიფოს ტერიტორიაზე.